

17. 6. 2019

Veźměte, prosíme, na vědomí, že text článku odpovídá platné právní úpravě ke dni publikace.

Výchovné problémy a poruchy chování jako nástroj přímé a systémové diskriminace dětí

V Poslanecké sněmovně se aktuálně objevil nový poslanecký návrh na novelizaci zákona č. [109/2002](#) Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních (dále jen „ZVÚOV“), jehož obsahem je na první pohled poměrně jednoduchá změna, směřující k navrácení možnosti realizovat v diagnostických ústavech tzv. „dobrovolné pobyty“ (sněmovní tisk 470/0).

Do citovaného zákona se proto navrhuje doplnit ustanovení, v souladu s nímž „diagnostický ústav může poskytovat péči též dětem, o jejichž umístění v důsledku jejich poruch chování požádali zákonní zástupci dítěte. Těmto dětem je poskytována preventivně výchovná péče.“ Odůvodnění návrhu je poměrně stručné - odkazuje na skutečnost, že do ZVÚOV je pouze navraceno ustanovení, které z něj bylo novelou č. [333/2012](#) Sb. s účinností od 1. 9. 2017 vypuštěno, a poukazuje na to, že tyto „dobrovolné pobyty“ byly účinné, bohužel však bez jakýchkoli empirických dat, která by tento závěr dokládala. Následně v odrážkách poukazuje na nárůst „problémového chování“ dětí, především ve školách, mj. údajně i v důsledku inkluzivního vzdělávání, přičemž tato souvislost opět není žádným způsobem vysvětlena a doložena, přičemž možnost „dobrovolného pobytu“ v diagnostickém ústavu je označována za jedno z důležitých „preventivních“ opatření, které by se v těchto situacích dalo využít.

Pro právníky se však zřejmě nejvýznamnější částí odůvodnění stává ta část, v níž se předkladatelé předmětného návrhu pokoušejí **zhodnotit soulad jimi předkládaného návrhu s ústavním pořádkem České republiky a s mezinárodními smlouvami**, na které se v souladu s čl. 10 Ústavy České republiky vztahuje pravidlo aplikační přednosti. V této části odůvodnění dospívají poměrně snadno k závěru, že návrh zákona je v souladu s ústavním pořádkem České republiky, s právem Evropské Unie i se závazky České republiky vyplývajícími z mezinárodních smluv, jimiž je Česká republika vázána, a to z toho důvodu, že se jedná o obnovení zrušeného ustanovení zákona. Mají-li předkladatelé tedy za to, že skutečnost, že ustanovení, o jehož navrácení do právního řádu České republiky usilují, bylo součástí právního řádu až do 1. 9. 2017, svědčí o jeho ústavní konformitě, pak zřejmě ani netuší, jak moc se mýlí. Jimi provedené zhodnocení souladu předkládaného návrhu s ústavním pořádkem České republiky a závazky, které vyplývají z mezinárodních úmluv, na něž dopadá čl. 10 České republiky, mezi které patří i **Úmluva o právech dítěte**[1], pak svědčí především o **nízké znalosti hodnot a závazků**, které jsou jejich obsahem. S ohledem na skutečnost, že **zákonodárce by měl vždy respektovat ústavodárce** a že **ani ústavodárce není a nemůže být v konceptu demokratického právního státu**, založeném na úctě k lidským právům a svobodám, k němuž se v naší Ústavě hlásíme (čl. 1 odst. 1 Ústavy ČR), **všemocný**, jelikož i on je vázán **materiálním jádrem ústavního pořádku** (čl. 9 odst. 2 Ústavy ČR), je tato nízká míra povědomí českých zákonodárců více než znepokojivá.

Předkladatelé návrhu se však způsobem svého uvažování a mírou svého ústavněprávního povědomí bohužel **výrazným způsobem nevykukají tomu, co je v českém prostředí „standardem“ i pro různé odborníky**, kteří se předmětným otázkám věnují profesně, a to včetně odborníků z řad soudců, kteří v současnosti drží monopol rozhodování o tom, zda dítě bude do diagnostického či

jiného režimového zařízení umístěno. Jeví se tak více než užitečné se na ústavněprávní rozměr předmětné problematiky zaměřit blíže a pokusit se tak alespoň v předmětné otázce mírně zvýšit povědomí, jehož absence může mít a v řadě případů jistě **má fatální následky pro děti a dospívající a jejich další život**. Cílem článku je především zaměřit se na otázku, **kde se rodí koncept „výchovných problémů“ či „poruch chování“**, s nimiž v přístupu k dětem pracujeme, a přinést argumenty podporující tezi, že **uplatňování tohoto konceptů vyúsťuje v přímou a systematickou diskriminaci dětí na základě jejich věku**, která se navíc dotýká natolik zásadní hodnoty v demokratickém právním státě, jako je **osobní svoboda člověka**.

Podstata idey vychovaného člověka

Abychom mohli správně pochopit **diskriminační rozměr** konceptu „výchovných problémů“ či „poruch chování“, je nejprve nezbytné definovat samotnou **kategorii výchovy**. Diskriminační potenciál v sobě totiž nese právě již tato kategorie, či chceme-li koncept. Nelze totiž přehlédnout, jakým způsobem rozlišujeme obsah této kategorie či konceptu v závislosti na tom, vztahujeme-li ji k dětem či dospělým.

V případě dospělých je kategorie „výchovy“ spojovaná výlučně s uplatňováním právní odpovědnosti. Hovoří se o ní jako o jednom z legitimních cílů sankcí, které jsou vůči člověku v rámci odpovědnostních systémů (soukromoprávní či veřejnoprávní odpovědnosti, správní i trestní) uplatňovány v tom smyslu, že od sankce se mj. očekává, že tato bude mít na člověka též „výchovný“ účinek. Měli-li bychom upřesnit, co pro nás onen „výchovný“ účinek znamená, abychom se nedrželi pouze v rovině obecných, byť třeba i vzletných, slov (což s sebou vždy nese riziko toho, že tato slova začneme zbavovat jejich obsahu a činit z nich pouze formu bezobsažného a samoúčelného pytydepe), pak bychom se s největší pravděpodobností shodli na tom, že **„výchovným“ účinkem sankce se rozumí především takový dopad na člověka, který tomuto člověku zabrání jednat tak, aby tím docházelo k porušování platných norem chování**. S ohledem na skutečnost, že Česká republika se hlásí ke konceptu demokratického právního státu, je zřejmé, že **se nutně bude jednat toliko o normy právní a žádné jiné**. „Výchova“ je tedy z hlediska právního řádu v případě dospělých vyhrazena situacím, kdy je řešeno **protiprávní jednání dospělého a jeho právní následky**, což z ní samotné činí **institut z oblasti právní odpovědnosti**. Nutno dodat, že toto její postavení plně odpovídá jedné ze základních zásad soukromého práva, kterou lze obecně označit též za jednu ze základních zásad demokratického právního státu a v jejímž důsledku bývá tento koncept sám o sobě označován též přívlastkem **liberální**, a to **uznání přirozeného práva člověka brát se o štěstí své i své rodiny a osob člověku blízkých způsobem, který nepůsobí bezdůvodně újmu druhým** (§ 3 odst. 1 zákona č. [89/2012](#) Sb., občanského zákoníku). Tento koncept totiž jasně vyjadřuje nezbytnost **brát jako východisko úvah o člověku jeho svobodu**, která může být narušena toliko v okamžiku, kdy člověk realizací své vlastní svobody **bezdůvodně působí újmu druhým**, tedy porušuje hranice, které jsou nezbytné pro to, aby lidé mohli v dané společnosti vedle sebe a společně žít a přežít. Ochrana těchto hranic je pak svěřena právě odpovědnostním právním systémům.

Postavení kategorie „výchovy“ v životě dětí je však zcela rozdílné. I zde by se dalo konstatovat, že tato kategorie je **spojována s odpovědností**, nikoli však již s vlastní odpovědností člověka za své jednání, nýbrž **s odpovědností člověka za jiného člověka - dítě**. **Výchova zde současně výrazným způsobem překračuje normativní systém práva**. Jejím účelem je zajistit takové jednání dítěte, které bude odpovídat nejen právním normám, tj. nebude protiprávní, nýbrž společenským normám obecně, tj. které bude naplňovat představy společnosti o tom, jak by se člověk měl v určitých situacích chovat a jak by měl jednat. **„Výchovné problémy“ jako koncept pak slouží k označení těch situací, kdy tato očekávání splněna nejsou**, tj. kdy ze strany člověka - dítěte dochází k porušování společenských či dokonce i právních norem. **Pracuje-li s ním**

právní řád jako se skutkovou okolností, aktivující právní normy, tedy pravidla chování, která oproti jiným společenským normám s sebou nesou přidanou hodnotu spočívající v jejich vynutitelnosti prostřednictvím státem legitimizovaného násilí - veřejné moci, **fakticky nečiní nic jiného, než že těmto společenským normám přiznává kvalitu norem právních.**

Pokud tedy v případě dospělých platí, že na jejich chování bude možné reagovat prostřednictvím veřejné moci jedině v případě, kdy se tito dopustí protiprávního jednání, tj. naplní některou ze skutkových podstat deliktů, ať již soukromoprávních nebo trestněprávních, **v případě dětí se okruh norem, jejichž porušení bude možno postihovat prostřednictvím veřejné moci, díky konceptu „výchovných problémů“ výrazným způsobem rozšiřuje**, a to natolik, že dítě bude možné autoritativně usměrnit prakticky kdykoli, kdy se toto bude vymykat aktuálně sdílené představě společnosti o tom, jaké by dítě mělo být. Není proto přehnané charakterizovat tento stav tak, že **v dané společnosti platí dva rozdílné právní řády - jeden ve vztahu k dospělým a druhý ve vztahu k dětem.** V případě právního řádu uplatňovaného ve vztahu k dětem je pak třeba si nutně klást otázku, jakým způsobem je v něm promítnut výše citovaný imperativ soukromého práva i demokratického právního státu jako takového, tj. uznání přirozeného práva člověka brát se o své štěstí a štěstí své rodiny a osob člověku blízkých způsobem, který bezdůvodně nepůsobí újmu druhým, když **děti s ohledem na šíři záběru norem, které v každé společnosti nutně platí, bude v důsledku přiznání právní kvality těmto normám na místě považovat spíše za nesvobodné než za svobodné.**

Dětství jako sociální konstrukt

Budeme-li pak pátrat po kořenech rozlišování obsahu kategorie „výchovy“, jak se tato uplatňuje ve vztahu k dospělým a ve vztahu k dětem, pak nás naše cesta nutně dovede k obecně přijímané **představě o dítěti jako bytosti, která** sama o sobě, v důsledku své zranitelnosti, dosud nerozvinutého rozumu a vůle na úrovni, kterou předpokládáme u sebe samých, jakož i v důsledku nedostatku svých životních zkušeností nutně v rámci svého jednání **potřebuje naši korekci**, aby se jednou, v dospělosti, dokázala zařadit do našich řad způsobem, který budeme považovat za žádoucí a přijatelný. Drtivá většina z nás vnímá tuto představu o nezbytnosti „výchovy“ dítěte jako **přírodní zákon**, tedy jako neoddiskutovatelnou skutečnost. Co když se však o žádný přírodní zákon nejedná a tato představa není sama o sobě ničím více než pouze **sociálním konstruktem, který umožňuje dospělým** coby společenské skupině, která je ve společnosti zřejmě nejpočetnější a jistě nejsilnější, **držet roli toho, kdo bude nastavovat pravidla hry** - pravidla společného soužití? Pro držitele moci ve společnosti by se přece jednalo o velmi výhodný nástroj udržení svého výsostného postavení, podobně silný a magický, jako když se v dobách do nastoupení novověku vládci odvolávali na boží autoritu, anebo jako když ještě v nedávné době jiná silná skupina držitelů moci - muži - argumentovala, že ženy nelze připustit k nastavování celospolečenských pravidel a k činnostem souvisejícím s výkonem moci ve společnosti, jelikož by to rovněž odporovalo jejich přirozené podstatě, tedy jakémusi „přírodnímu zákonu“.

Míru, v jaké lze o tom, co považujeme za přírodní danost, uvažovat jako o pouhém sociálním konstrukt, který si společnost v daném místě a čase vytváří, aby dokázala legitimizovat i udržet vládnoucí postavení aktuálních držitelů moci, dokládá možná nejzřetelněji **vývoj, který celosvětová komunita prodělala na konci 20. století a na počátku 21. století v nahlížení na postižení.** Tradiční přístup k lidem s postižením spočívá v pojímání postižení jako nedílné charakteristiky daného člověka, vyplývající z jeho zdravotního stavu. Samotná skutečnost, že určitý člověk nese takovou charakteristiku, která je jeho okolím považována za zdravotní znevýhodnění - postižení, se **pro další život tohoto člověka stává zcela determinující a jako zcela přirozené je vnímáno i to, že toto znevýhodnění daného člověka zbavuje řady životních příležitostí.** Ztráta těchto životních příležitostí je tedy otázkou zdravotního stavu člověka, jeho faktické neschopnosti, nikoli

otázkou společenskou. Společnost se může pokusit člověka nanejvýš léčit a tím zlepšit jeho postavení ve společnosti; zvýšení míry životních příležitostí je však nutně podmíněno právě zlepšením zdravotního stavu člověka.

Výbor OSN pro práva osob se zdravotním postižením vymezil popsany model zdravotního postižení, tj. tzv. **medicínský model**, ve svém Obecném komentáři č. 6 z roku 2018, jehož předmětem byla otázka rovnosti a nediskriminace. Vyzdvihl přitom jeho **diskriminační povahu**, když zdůraznil, že „podle medicínského modelu postižení nejsou lidé s postižením uznáni jako držitelé práv, ale namísto toho jsou „sníženi“ na svou poruchu. Podle těchto modelů je diskriminační nebo rozdílné zacházení a vyloučení lidí s postižením vnímáno jako norma a je legitimizováno medicínsky určeným přístupem neschopnosti k postižení. (...)“[2]

Celosvětová komunita si však postupem času tuto diskriminační povahu medicínského modelu začala čím dál tím více uvědomovat, stejně jako to, **jak křehké, vrtkavé a do značné míry arbitrární je dělení lidí na lidi s postižením a lidi bez postižení**, jelikož to, kudy povede dělicí linie a které zvláštní potřeby či charakteristiky budou ještě považovány za „normu“ a které již za „postižení“, je nakonec vždy **otázkou společenského rozhodnutí, nikoli otázkou přírodního zákona**. Medicínský model tak postupně začal být nahrazován **modelem, který se označuje jako sociální nebo rovněž jako lidskoprávní**.

Sociální model již, jak ostatně naznačuje i jeho vlastní název, důsledně drží otázku postižení od otázky zdravotního stavu člověka, přičemž poukazuje na to, že **postižení jako takové není ničím jiným než sociálním konstruktem**. Jinými slovy, není to zdravotní stav člověka, co ve společnosti zakládá postižení, nýbrž **je to společnost jako taková a bariéry, které lidem v důsledku jejich zdravotního stavu či jiných zvláštních charakteristik nastoluje**, zbavuje je tím jejich životních příležitostí a jejich postavení v konečném důsledku umenšuje až na úroveň předmětu vůle jiných – vůle vládnoucí majority, považující sebe samu za „ty bez postižení“. Sociální model v důsledku těchto svých východisek pak nutně **obrací pozornost od otázek léčby k otázce oněch bariér, jimž jsou lidé, kterým byla společností připsána nálepka těch „s postižením“, vystaveni. Jeho ústředním tématem i úsilím se stává identifikace těchto bariér a narovnání postavení lidí „s postižením“ s postavením lidí „bez postižení“**, pokud jde o rozsah lidských práv a svobod a z nich vyplývajících životních příležitostí. Význam zdravotního stavu ustupuje významu lidských práv a svobod a stěžejní kompetencí tak již není kompetence „léčit“, nýbrž **znalost obsahu těchto lidských práv a svobod**.

Výbor OSN pro práva osob se zdravotním postižením ve svém Obecném komentáři č. 6 z roku 2018 sociální, respektive jeho slovy lidskoprávní, model postižení charakterizoval tak, že tento model „uznává, že postižení je společenským konstruktem a porucha nesmí být považována za legitimní důvod pro odepření nebo omezení lidských práv. Uznává, že postižení je jednou z několika složek identity. (...)“[3]. Aspekt postižení se tak stává nikoli determinující skutečností pro rozsah jeho životních příležitostí i možnosti realizovat svá lidská práva a svobody, která nutně náleží každému člověku z vlastní podstaty jeho lidství, nýbrž **prostou součástí identity člověka**, která napříště nebude moci omezovat člověka v možnosti realizovat svá lidská práva a svobody více než např. jeho jméno a příjmení.

Dětství může mít jako sociální konstrukt zcela stejnou podstatu jako postižení. Ostatně, linie vymežující kategorii lidí, kteří jsou ve společnosti označeni za „děti“, je podobně křehká a arbitrární jako v případě postižení, není-li dokonce ještě křehčí a arbitrárnější, zvláště jde-li o vymezení okamžiku, který odděluje dětství od dospělosti. Jakkoli se nám tato myšlenka může zdát burcující a revoluční, jelikož boří silně zakořeněné mýty a její přijetí je navíc spojeno se ztrátou našeho vlastního mocenského postavení, s myšlenkou postižení jako sociálního konstruktů tomu v počátcích jistě nebylo jinak, a přesto jsme se jako společnost dostali do stavu, kdy nás k respektování tohoto pojetí

postižení zavazuje dokonce i mezinárodní smlouva - Úmluva o právech osob se zdravotním postižením[4].

Výbor OSN pro práva osob se zdravotním postižením popsal cestu počínající u medicínského modelu a vrcholící až v přijetí Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením, založené na sociálním - lidskoprávním modelu postižení tak, že *„individuální a medicínské modely byly využívány při určování nejranějších mezinárodních norem a politik v oblasti postižení, a to i po prvních pokusech aplikovat v kontextu postižení koncept rovnosti. Deklarace o právech mentálně postižených osob (1971) a Deklarace o právech postižených osob (1975) byly prvními lidskoprávními instrumenty, které obsahovaly ustanovení o rovnosti a nediskriminaci lidí s postižením. Zatímco tyto rané nezávazné (soft-law) lidskoprávní instrumenty dláždily cestu přístupu k postižení na základě rovnosti, stále vycházely z medicínského modelu postižení, jelikož znevýhodnění bylo považováno za legitimní důvod pro omezení nebo odeprání práv. Obsahují rovněž jazyk, který je dnes považován za nevhodný nebo obsoletní. Další krok byl učiněn v roce 1993 s přijetím Standardních pravidel pro vyrovnání příležitostí pro osoby se zdravotním postižením, která prohlásila „rovnost příležitostí“ za základní koncept politiky a práva z oblasti postižení.“*[5] *Samotná Úmluva o právech osob se zdravotním postižením je pak postavena na rovnosti a nediskriminaci, které podle Výboru OSN pro práva osob se zdravotním postižením stojí v jejím srdci a „důsledně na ně odkazují všechny její substantivní články s opakujícími se slovy „na rovnoprávném základě s ostatními“, která spojují všechna substantivní práva vyplývající z Úmluvy s nediskriminačním principem.“*[6]

Měla-li by být východiska Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením naplněna do důsledku, pak by nebylo přehnané konstatovat, že **samotná Úmluva by pak měla být počátkem konce „postižení“ jako takového**, protože postižení by již napříště zcela přirozeně nemělo v lidech vůbec vyvolávat myšlenky na možnost omezit člověka v možnosti realizace jeho lidských práv a svobod, a tudíž by v tomto ohledu nemělo být vůbec vnímáno jako relevantní faktor. Zůstal by jen člověk, jehož lidská práva a svobody mohou z hlediska své praktické realizace klást na povinné subjekty, tedy především na veřejnou moc, vyšší nároky, což se však může stát též v případě člověka, který by byl, ještě v době, kdy dělení na lidi „s postižením“ a „bez postižení“ svou relevancí mělo, zařazen do kategorie „bez postižení“. **Stěžejní optikou se stane obsah lidských práv a svobod, který musí být stejný pro každého.**[7]

Děti na rovnoprávném základě s ostatními - význam Úmluvy o právech dítěte

Je přitom otázkou, jestli však i ve vztahu k dětem již nedošlo, alespoň na úrovni mezinárodního práva lidských práv, ke stejnému posunu od „medicínského“ přístupu k přístupu sociálnímu - lidskoprávnímu, který nakonec rovněž nalezl své ztělesnění v mezinárodní smlouvě - Úmluvě o právech dítěte. Ostatně jak připomněl Výbor OSN pro práva osob se zdravotním postižením právě ve svém Obecném komentáři č. 6 z roku 2018 *„cílem všech tematických lidskoprávních úmluv Spojených národů je nastolit rovnost a odstranit diskriminaci (...).“*[8] Uvedené tedy nutně musí platit i pro Úmluvu o právech dítěte, jelikož i tato je tematickou úmluvou Spojených národů.

Je přitom pravdou, že jakákoli snaha pojímat kategorii „výchovy“ ve vztahu k dětem tak, jak bylo popsáno výše, není slučitelná s představou, že dítě je z titulu svého postavení coby lidské bytosti svébytným nositelem svých vlastních lidských práv a svobod, jejichž rozsah musí být přinejmenším stejný jako v případě lidských práv a svobod, jimž se těší a které si pro sebe nárokují dospělí. Tato představa naopak jakoukoli svébytnost dítěte naopak popírá. **Stejně jako byl člověk s postižením v medicínském přístupu především předmětem „léčby“, se v tomto pojetí kategorie „výchovy“ dítě stává právě předmětem oné „výchovy“, tedy působení dospělých směřujících k tomu, aby dítě „vyléčili“ z jeho, často domnělé, neschopnosti, nerozumnosti i nedostatku zkušeností.** Jeho životní šance - možnost realizovat svá lidská práva a svobody na rovnoprávném základě s ostatními - budou rovněž podmíněny jeho „vyléčením“, tj. mírou, s jakou dítě dokáže

naplňovat obecně přijímanou představu o člověku bez postižení, kterým je v tomto kontextu třeba rozumět dospělého člověka.

Stejně jako medicínský přístup k postižení lze i popsaný přístup k dětství označit za tradiční. I tento přístup se však měl postupem času změnit a výrazem i vrcholem této změny bylo právě přijetí Úmluvy o právech dítěte. Tradiční zkratce základního východiska Úmluvy o právech dítěte, podle které **nemá být napříště k dětem přistupováno jako k předmětu ochrany a péče, nýbrž jako k subjektu svých vlastních lidských práv a svobod**, je tak třeba rozumět jako apelu na uplatňování sociálního – lidskoprávního přístupu k dětství. V souladu s Úmluvou o právech dítěte a jejími základními principy tak **dětství již nadále nesmí být využíváno jako důvod, proč ti, kteří jsou společností za děti označeni, musí být v realizaci svých lidských práv a svobod omezeni**, nýbrž toliko jako okolnost, která může v konkrétním případě klást na povinný subjekt – veřejnou moc – vyšší nároky na uspokojení jejich lidských práv a svobod. Výstižně tuto změnu paradigmatu přístupu k dětem, která je vlastním smyslem Úmluvy o právech dítěte, popisuje v jedné ze svých tematických zpráv Interamerická komise pro lidská práva, když v souvislosti s ochranou dětí, poukazuje na niž bývají omezující zásahy do lidských práv a svobod dítěte často odůvodňovány, uvádí, že *„zvláštní opatření ochrany nemohou být považována, svou podobou nebo způsobem implementace, za sankci vůči rodičům dítěte při výkonu jejich rodičovské odpovědnosti; stejně tak nemohou být považována za korektivní opatření užívaná vůči těm dětem, u kterých se má za to, že mají výchovné těžkosti, které jsou označeny za „rebely“ nebo které jsou považovány za děti s výchovnými problémy nebo s problémy v oblasti sociální adaptace. Tato perspektiva byla přijímaná v právních systémech regionů na základě logiky neobvyklých situací, nebo paradigmatu poručenské ochrany, které převládaly před tím, než vstoupila v platnost Úmluva o právech dítěte, a předpokládala, že v některých kontextech děti, které jsou považovány za děti s výchovnými, adaptačními nebo kázeňskými těžkostmi, budou umístěny do pobytových zařízení, a to případně i z iniciativy svých rodičů. Tato logika není v souladu s doktrínou srozumitelné ochrany nastolenou Úmluvou o právech dítěte a s respektem k lidským právům dětí, jejich důstojnosti a jejich právu na zvláštní ochranu, která jim náleží z důvodu jejich rozvoje.“*[9]

Výbor OSN pro práva dítěte **zdůraznil, že k dětem je třeba přistupovat jako k nositelům lidských práv a svobod již ve svém Obecném komentáři č. 1 z roku 2001**, jehož předmětem byl čl. 29 Úmluvy o právech dítěte, garantující cíle vzdělávání (v českém, nutno dodat nesprávném, překladu cíle výchovy[10]). Jakkoli by se mohlo zdát, že tento Obecný komentář je svým předmětem vzdálen problematice, jíž se věnuje tento článek, důvodová zpráva k úvodu zmíněnému návrhu novelizace ZVÚOV dokládá opak. **Důvodnost opětovného zavedení „dobrovolných pobytů“ v diagnostických ústavech je stavěna téměř výlučně na „problémovém chování“ či „poruchách chování“, s nimiž se setkávají pedagogové na půdě školy.** Výbor OSN pro práva dítěte v citovaném obecném komentáři zdůraznil, že *„děti neztrácejí svá lidská práva při průchodu školní branou“*[11], přičemž *„článek 29 (1) nejen přidává právu na vzdělání, které uznává článek 28, kvalitativní rozměr, který reflektuje práva a vrozenou důstojnost dítěte; rovněž trvá na tom, že je nezbytné, aby v centru vzdělávání stálo dítě a aby vzdělávání bylo k dětem vstřícné a zplnomocňující, a zdůrazňuje, že je třeba, aby vzdělávací proces byl založen na vlastních principech, které hlásá. (...) Článek přikládá význam procesu, jehož prostřednictvím je právo na vzdělání prosazováno. Snaha podporovat realizaci dalších práv proto nesmí být podryvána a měla by být [naopak] posilována hodnotami, které jsou součástí vzdělávacího procesu. To se týká nejen obsahu vzdělávacích osnov, ale rovněž vzdělávacího procesu, pedagogických metod a prostředí, ve kterém je vzdělávání realizováno, ať již se tak děje doma, ve škole, nebo jinde.“*[12]

Ve svém Obecném komentáři č. 7 z roku 2005, jehož předmětem bylo uplatňování práv dítěte v raném dětství, Výbor OSN pro práva dítěte vyzdvihl, že **jako k nositelům práv je třeba přistupovat i k těm nejmenším dětem**[13], a dále výslovně poukázal na to, že dětství jako situace

zranitelnosti nesmí být využíváno samo o sobě jako důvod nepřiznání či omezení některých lidských práv a svobod dítěte, nýbrž toliko jako skutečnost, která může klást na povinný subjekt vyšší nároky, pokud jde o praktickou realizaci těchto lidských práv a svobod. Výbor OSN pro práva dítěte se konkrétně věnoval **konceptu rozvíjejících se schopností**, který je uveden jako **korektiv realizace vlastní autonomie dítěte v čl. 5 Úmluvy o právech dítěte**, přičemž zdůraznil, že „*rozvíjející se schopnosti by měly být vnímány jako pozitivní a zplnomocňující proces, nikoli jako odůvodnění pro autoritářské praktiky, které omezují autonomii dětí a jejich sebevyjádření a které byly tradičně odůvodňovány poukazem na relativní nevyspělost dětí a jejich potřebu socializace. Rodiče (a jiní) by měli být povzbuzováni, aby nabízeli „vedení a usměrňování“ způsobem, v jehož středu bude stát dítě, prostřednictvím dialogu a příkladu, způsoby, které budou posilovat schopnosti dětí nízkého věku vykonávat svá práva, včetně svého práva na participaci (čl. 12) a svého práva na svobodu myšlení, svědomí a náboženství (čl. 14).*“[14] (pozn. zvýraznění doplněno).

Výbor OSN pro práva dítěte postupně rozvíjel své závěry o základních principech přístupu k dětem, na nichž je Úmluva o právech dítěte postavena a k jejichž respektování nás zavazuje, a to až do té míry, že v rámci svých obecných komentářů nakonec **zformuloval obdobu sociálního (lidskoprávního) modelu zdravotního postižení**. Touto obdobou se stal **koncept (model) přístupu založeného na právech dítěte (angl. „child rights approach“)**. Výbor OSN pro práva dítěte jej poprvé popsal ve svém Obecném komentáři č. 13 z roku 2011, jehož předmětem byl čl. 19 Úmluvy o právech dítěte, tedy právo dítěte na svobodu od všech forem násilí. Výbor přístup založený na právech dítěte konkrétně charakterizoval tak, že „*smluvní státy by měly nastolit a prosazovat respekt k důstojnosti, životu, přežití, pohodě [angl. well-being], zdraví, rozvoji, participaci a nediskriminaci dítěte jako nositele práv jako zcela přednostní cíl svých politik týkajících se dětí. Toho je nejlépe dosahováno respektem, ochranou a naplňováním práv dítěte zakotvených v Úmluvě (a jejích opčních protokolech). Vyžaduje to změnu paradigmatu od přístupů založených na ochraně dítěte, v nichž jsou děti vnímány a v nichž je s nimi zacházeno jako s „předměty“, které potřebují pomoc, spíše než jako s nositeli práv, kteří jsou nadáni nezcizitelnými právy na ochranu. Přístup založený na právech dítěte je takovým, který dále posouvá realizaci práv všech dětí, jak jsou tato zakotvena v Úmluvě, a to prostřednictvím rozvoje schopnosti nositelů povinností dostát svým závazkům respektovat, chránit a naplňovat práva (čl. 4) a schopnosti nositelů práv nárokovat svá práva, veden vždy právem nebýt diskriminován (čl. 2), právem na posouzení nejlepšího zájmu dítěte (čl. 3 odst. 1), právem na život, přežití a rozvoj (čl. 6) a právem na respekt k názorům dítěte (čl. 12). Děti mají rovněž právo být usměrňovány a vedeny při výkonu svých práv svými pečovateli, rodiči a členy komunity, v souladu se svými rozvíjejícími schopnostmi (čl. 5). Tento přístup založený na právech je celostní a klade **důraz na podporu silných stránek a zdrojů samotného dítěte, jakož i všech systémů, jejichž je dítě součástí: rodina, škola, komunita, instituce, náboženské a kulturní systémy.**“[15] (pozn. zvýraznění doplněno).*

I Výbor OSN pro práva dítěte podtrhl při formulaci přístupu založeného na právech dítěte, podobně jako Výbor OSN pro práva osob se zdravotním postižením při formulaci sociálního (lidskoprávního) modelu postižení, **význam prostředí, v němž dítě žije**, a jeho schopnosti porozumět obsahu jeho práv a tato práva respektovat, chránit a naplňovat, aby mohlo být dosaženo cíle Úmluvy o právech dítěte jako takového. Výbor OSN pro práva dítěte současně nenechal nikoho na pochybám o tom, jak silný rozměr rovnosti a nediskriminace dětí ve vztahu k dospělým v sobě přístup založený na právech dítěte nese, když zdůraznil, že „*úsudek dospělého o nejlepším zájmu dítěte nemůže převážit nad povinností respektovat všechna práva dítěte podle Úmluvy.*“[16] (pozn. zvýraznění doplněno).

Tento svůj závěr zopakoval Výbor OSN pro práva dítěte též ve svém Obecném komentáři č. 14 z roku 2013, jehož předmětem bylo právo dítěte na zohlednění jeho nejlepšího zájmu jako předního hlediska

podle čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte. Výbor OSN pro práva dítěte zde **z přístupu založeného na právech dítěte vyšel při vymezení obsahu konceptu nejlepšího zájmu dítěte**, který definoval tak, že tento „směřuje k zajištění plného a účinného užívání všech práv dítěte, uznaných v Úmluvě, i celostního rozvoje dítěte. (...) [Výbor] připomíná, že neexistuje žádná hierarchie práv podle Úmluvy; všechna práva, která jsou zde zakotvena, jsou v „nejlepším zájmu dítěte“ a žádné právo nemůže být zpochybněno negativní interpretací nejlepšího zájmu dítěte.“[17] Výbor OSN pro práva dítěte zde současně zcela jednoznačně konstatoval, že **„plné uplatňování konceptu nejlepšího zájmu dítěte vyžaduje rozvoj přístupu založeného na právech dítěte**, který by zapojil všechny aktéry, s cílem upevnit celostní tělesnou, psychickou, mravní a duchovní integritu dítěte a podporovat jeho lidskou důstojnost.“[18] (pozn. zvýraznění doplněno).

Ve svém Obecném komentáři č. 21 z roku 2017 Výbor OSN pro práva dítěte tuto definici ještě rozvedl. Zdůraznil, že **„v přístupu založeném na právech dítěte je proces realizace práv dítěte stejně důležitá jako výsledek.“**[19] (pozn. zvýraznění doplněno). Přístup založený na právech dítěte současně vymezil oproti přístupu represivnímu a opatrovnickému, když uvedl, že „*existují rozdílné přístupy k dětem ulice, často v kombinaci. Zahrnují přístup založený na právech dítěte, opatrovnický [welfare] přístup, jenž zahrnuje „záchranu“ dětí, které jsou zde vnímány jako objekt nebo oběť ulice a v němž jsou rozhodnutí činěna pro dítě bez vážného zohlednění jeho názorů; a represivní přístup, v němž je dítě vnímáno jako delikvent. Opatrovnický a represivní přístup nevnímají dítě jako nositele práv a vyústí v nucené přemístění dětí z ulice, které dále porušuje jejich práva. Tvrdit, že opatrovnický a represivní přístup jsou v nejlepším zájmu dítěte neznamená, že jsou založeny na právech.*“ Výbor OSN pro práva dítěte zde tak jednoznačně uzavřel, že **závazkům vyplývajícím z Úmluvy o právech dítěte odpovídá výlučně přístup založený na právech dítěte.**[20]

Skutečně odborný základ „poruch chování“?

Ve světle uvedeného je pak nevyhnutelné položit si otázkou, může-li koncept „výchovných problémů“ či „poruch chování“ vůbec mít v přístupu založeném na právech dítěte a sociálním (lidskoprávním) modelu postižení své místo. Odpověď je přitom nasnadě. Kde hledat rovnost v konceptu, který umožňuje určité skupině lidí ve společnosti, vymezené prostřednictvím jejich věku, v jehož důsledku jsou ve společnosti označeni za děti, připsat takovou negativní charakteristiku, která se ve vztahu k jiné společenské skupině neuplatňuje, a v jejím důsledku navíc vůči danému člověku intervenovat, a to dokonce poměrně razantně až s dopady do osobní svobody daného člověka? Kde hledat nediskriminaci v konceptu, který umožňuje korigovat chování těch, kteří jsou v důsledku svého věku ve společnosti označeni za děti, zcela mimo právní odpovědnostní systémy, ačkoliv důsledky pro život daného člověka jsou často srovnatelné s důsledky standardních trestních sankcí, případně ještě závažnější? A kde hledat lidskou důstojnost v konceptu, který člověka pouze v důsledku jeho věku staví do role předmětu „výchovy“, tedy takového působení jeho okolí, které má vést k dosažení takového obrazu dospělého, který je v dané společnosti dospělých považován za žádoucí?

Z nastolených otázek zřejmě dostatečně jasně vyplývá, že budeme-li jako dospělí upřímní sami k sobě, pak nemůže dospět k jinému závěru, než že koncepty jako „výchovné problémy“ či „poruchy chování“ využíváme především jako **nástroje legitimizující prosazování námi nastavených „pravidel hry“** vůči té společenské skupině, která ve společnosti nedisponuje takovou mocí jako my sami, a to případně i s využitím společensky (státem) legitimizovaného násilí. Jinými slovy, koncepty „výchovných problémů“ či „poruch chování“ nejsou ničím jiným než **nástrojem sociální kontroly a sociálního útlaku moc držící společenské skupiny vůči jiné společenské skupině, vymezené na základě věku.**

S cílem tyto koncepty odpovídajícím způsobem legitimizovat pak jako společnost máme velmi silnou tendenci **vydávat je, stejně jako samotné dětství, za „přírodní zákon“, tj. za empiricky danou**

skutečnost. Není však vůbec vyloučeno, naopak je to více než pravděpodobné, že oné empirie v této oblasti není o nic více než v dobách, kdy za „duševní poruchu“ byla považována např. i homosexualita člověka, což samo o sobě rovněž legitimizovalo společenské snahy o její „léčbu“, a to případně i za pomoci státem legitimizovaného násilí.

Zvláštní zpravodaj OSN pro právo na zdraví, Dainius Pūras, sám profesí dětský psychiatr a sociální pediatr, ve své zprávě k právu na duševní zdraví z roku 2017 vyjádřil **velmi silnou skepsi vůči pokračujícímu uplatňování biomedicínských náhledů na duševní zdraví člověka**, když zdůraznil, že „narůstající počet výzkumů podal důkazy dokládající, že status quo, v němž převažují biomedicínské intervence, včetně psychotropních medikací a nedobrovolných opatření, není již v kontextu zlepšování duševního zdraví více obhajitelný. (...) Biomedicínský model nahlíží na neurobiologické aspekty a procesy jako na vysvětlení stavu duševního a základ pro intervence. Věřilo se, že biomedicínská vysvětlení, jako je „chemická nerovnováha“, přivedou duševní zdraví blíže k tělesnému zdraví a obecné medicíně a postupně vymytí stigma. **To se nicméně nedostalo a mnoho konceptů podporujících biomedicínský model v duševním zdraví nebylo potvrzeno dalšími výzkumy.** Diagnostické nástroje, jako je Mezinárodní klasifikace nemocí a Diagnostický a statistický manuál duševních poruch, stále rozšiřují parametry individuálních diagnóz, často bez pevného vědeckého základu. **Kritici varují, že nadměrné rozšiřování diagnostických kategorií zasahuje do lidské zkušenosti způsobem, který může vést ke snižování přijetí lidské diverzity.**“[21] (pozn. zvýraznění doplněno).

Zvláštnímu zpravodajovi OSN pro právo na zdraví, Dainiusi Pūrasovi, se v jeho zprávě k právu na duševní zdraví podařilo velmi výstižně popsat diskriminační rozměr uplatňování biomedicínského přístupu k duševnímu zdraví, který označil jako „**medikalizaci lidského neštěstí**“.[22] Snažil se tak vystihnout dvojedinou úlohu, kterou připsání určité diagnózy v oblasti duševního zdraví v životě člověka sehrává. Tato dvojediná úloha spočívá jednak v determinaci dalšího nahlížení na daného člověka, a to v různých oblastech jeho života, optikou připsané diagnózy. **Diagnóza je přitom vždy pouze určitou zobecnělou kategorií, zobecnělou lidskou zkušeností**, v níž se v případě, že se spoléháme výlučně na ni, zcela ztrácí individualita a jedinečnost konkrétního člověka. Diagnóza v oblasti duševního zdraví a diagnostika jako postup směřující k jejímu připsání konkrétnímu člověku **navíc stále staví na tom, že existují lidé „normální“ a lidé „nenormální“, tj. lidé „porouchaní“.** Jejím konečným důsledkem tak není nic jiného než **patologizace identity daného člověka a jeho stigmatizace.**[23]

Druhý rozměr úlohy, kterou připsání diagnózy konkrétnímu člověku sehrává v životě tohoto člověka, pak souvisí se **zúžením nahlížení na nepříznivou situaci, v níž se člověk ocitl, jako na problém, jehož příčinou je člověk jako takový, jeho porucha.** Člověku se tak v podobném přístupu **nedostává významnějšího postavení než postavení problému, který je potřeba vyřešit.** Ostatně samotná důvodová zpráva k úvodu zmíněnému v návrhu novelizace ZVÚOV je přímým dokladem tohoto přístupu. Jako důvody předkládaného návrhu je uváděno „problémové chování“ dětí, především na půdě školy. Problémem, který je potřeba vyřešit, se tak stávají samotné děti jako takové, přičemž se nabízí, že nejlepším řešením by bylo děti z prostředí, v němž je jejich chování vnímáno jako „problémové“ odstranit a podrobit ještě intenzivnější sociální kontrole v uzavřeném režimovém prostředí diagnostického ústavu, kde v případě, že se ty projevy v chování dítěte, které jsou jeho okolím vnímány jako nežádoucí, nepodaří odstranit, budou děti „připraveny na ústavní výchovu“, tedy na déletrvající kariéru oné intenzivní sociální kontroly v uzavřeném režimovém zařízení. Tento přístup, který není ničím jiným než **čirým výrazem výše popsaného medicínského přístupu k postižení**, tak koncentruje veškerou odpovědnost za vznik situace, která je společností vnímána jako nepříznivá, na konkrétního člověka, typicky toho, který se nachází v nejzranitelnějším postavení (dětí, lidé s postižením), a zcela pomíjí roli jednotlivých sociálních prostředí, jejichž součástí daný člověk je, včetně společnosti jako celku.

Zvláštní zpravodaj pro právo na zdraví, Dainius Pūras, přitom po vzoru Obecného komentáře Výboru OSN pro hospodářská, sociální a kulturní práva č. 14 z roku 2000[24], jakož i Obecného komentáře Výboru OSN pro práva dítěte č. 15 z roku 2013[25], jejichž předmětem je právo na nejvyšší dosažitelnou úroveň zdraví, zdůrazňuje, že **významnou součástí tohoto práva je též právo na užívání základních a sociálních determinant zdraví**. Zvláštní zpravodaj konkrétně uvádí, že „s ohledem na hluboké propojení duševního zdraví s fyzickým, psychosociálním, politickým a hospodářským prostředím je právo na determinanty zdraví základním předpokladem pro zabezpečení práva na duševní zdraví. Podle mezinárodního práva lidských práv musí státy jednat v otázkách široké škály základních determinant, jako je násilí, podpurných rodinných prostředí a diskriminace, aby zabezpečily především právo na zdraví dětí a žen a lidí s postižením. Stručně, respektování, ochrana a naplňování práva na duševní zdraví vyžaduje koncentrované jednání zaměřené na zabezpečení určitých základních předpokladů, které jsou spojeny s právem na duševní zdraví.“[26] Možná ještě výstižněji poukazuje zvláštní zpravodaj pro právo na zdraví ve své tematické zprávě ke vztahu práva na zdraví a detenci na to, že mezi determinanty práva na zdraví patří **„vytvoření a udržení nenásilných, respektujících a zdravých vztahů v rodině, komunitách a obecně ve společnosti“**[27]. (pozn. zvýraznění doplněno).

Ve světle uvedeného pak diskriminační povaha konceptu „výchovných problémů“ či „poruch chování“ vyplývá jednoznačně na povrch. Tyto totiž slouží **k jednoznačnému odsouzení toho, komu je tato charakteristika připsána, a jeho označení jako toho, koho je potřeba změnit - vychovat či vyléčit**, což je samo o sobě vnímáno jako **legitimní důvod pro uplatňování násilí vůči danému člověku**. Za násilí je totiž třeba považovat jakoukoli intervenci, která se neděje se svobodným a informovaným souhlasem dotčeného člověka, což je rovněž nedílnou součástí práva každého na nejvyšší dosažitelnou úroveň zdraví.[28] Je přitom zřejmé, že toto násilí je páčáno nikoli z důvodu respektování, ochrany a naplňování práv dotčeného člověka, nýbrž **z důvodu snahy naplnit určitou společenskou zakázku**. Její **obsah přitom opět formulují dospělí**. I v tomto ohledu je důvodová zpráva k úvodu zmíněnému návrhu novelizace ZVÚOV více než výmluvná, když zdůrazňována je zde především nezbytnost dodat pedagogům, případně rodičům, odpovídající nástroje, jak řešit situace, které jsou z jejich strany vnímány jako neudržitelné („problémové chování dítěte“). Nutně se nabízí **otázka, kam se ztrácí sociální rozměr přístupu založeného na právech dítěte**, a proč v případě, že si osobujeme postavení těch, kteří jsou moudřejší, zkušenější i schopnější, neobracíme, plně v souladu s přijetím vlastní odpovědnosti za své jednání, které požadujeme i po dětech, svou pozornost sami k sobě a neklademe si spíše otázku, zda příčinou veškerého „problémového chování“ dětí na půdě školy není stávající podoba vzdělávacího systému a postoje dospělých, kteří v tomto systému působí, tj. **jestli oním „problémem“, který je třeba identifikovat a napravit (vychovat či vyléčit), nejsme my sami**. Chovali-li bychom se jako odpovědní dospělí, zřejmě bychom dokázali být citlivější k potenciálně diskriminujícím a utlačujícím dopadům našeho vlastního jednání, které zvláštní zpravodaj OSN pro právo na zdraví, Dainius Pūras, vystihl ve své zprávě k právu na duševní zdraví tím, že zdůraznil, že „po desetiletí byly služby v oblasti duševního zdraví ovládány redukcujícím paradigmatem, který přispěl k **vyločení, zanedbávání, donucení a zneužívání lidí s mentálním, kognitivním a psychosociálním postižením, lidí s autismem a těch, kteří se odchylují od převládajících kulturních, sociálních a politických norem**“[29]. (pozn. zvýraznění doplněno).

Plánujeme-li se navíc uchýlit k natolik razantním opatřením řešení „výchovných problémů“ či „poruch chování“, jako je umístění dítěte v uzavřeném režimovém zařízení, tedy v diagnostickém ústavu, pak již utlačujícího povahu předmětného přístupu skutečně nelze ničím zakrýt. V současnosti již máme **dostatek empirických poznatků o tom, že může-li zásah do osobní svobody vůbec plnit nějakou funkci, pak je to funkce podrobení člověka intenzivní sociální kontrole, avšak nikoli s tím, že by od této intenzivní sociální kontroly bylo možné očekávat změnu člověka**, nýbrž toliko s tím, že bude zajištěna izolace daného člověka a zvýšená možnost vnější kontroly jeho

chování. Zvláštní zpravodaj OSN pro právo na zdraví, Dainius Pūras, ve své zprávě ke vztahu práva na zdraví a detenci popsal tento vývoj v přístupu k omezování či zbavování osobní svobody tak, že poukázal na to, že „omezování svobody pohybu začalo být využíváno v průběhu posledních dvou století jako standardní nástroj sociální kontroly sloužící k prosazování veřejné bezpečnosti, „mrvnosti“ a veřejného zdraví. (...) Uvěznění/internace se stalo/a institucionální odpovědí na komplexní společenské problémy, zvláště zasahující skupiny a komunity stojící na okraji veřejných a socioekonomických politik. Někteří argumentují, že vězeňské systémy a ústavy jsou mocnými nástroji k utišení opozice nebo „těch jiných“, a to buď prostřednictvím trestních sankcí nebo zdravotních diagnóz a izolace.“[30]

Přístupu toho, kdo má více životních zkušeností, je rozumnější, schopnější a kdo cítí a přijímá odpovědnost za své vlastní jednání by přitom odpovídalo **uznat, že umístění člověka do uzavřeného pobytového zařízení je vždy porušením jeho práva na zdraví[31]i projevem násilí[32]**, který vytváří „společný příběh hlubokého znevýhodnění, diskriminace, násilí a beznaděje“[33] a který nikdy nemůže splnit svůj účel, je-li od něj očekáváno cokoli jiného než izolace člověka[34]. Popírání těchto skutečností, doložených řadou empirických poznatků a plně respektovaných např. v oblasti vězeňství a trestní spravedlnosti obecně, naopak nelze označit jinak než za dětinskost a trestuhodné zpronevěření se svému dějinnému úkolu v době, kdy „se nacházíme v kritickém bodě možnosti ovlivnit, jak uzavřeme tuto dekádu a jakou podobu dáme té následující, pokud jde o ukončení kulturní závislosti na internaci a uvěznování“[35].

A co na to Shtukurov, Stanev, Sýkora, Červenka?

Z uvedeného vyplývá, že to, co by nás mělo znepokojovat především, je značná míra, s níž se stále spoléháme na koncept „výchovných problémů“ či „poruch chování“, naše vlastní neschopnost postavit se čelem závazkům, které jsme na sebe převzali, **přijmout děti za lidské bytosti se zcela stejnou hodnotou, jako je hodnota dospělého člověka, a především pak naše vlastní neschopnost nepřenášet naši vlastní odpovědnost na jiné, ty slabší.** Je totiž zřejmé, že bychom již dále dětem neměli připisovat „výchovné problémy“ či „poruchy chování“, nýbrž bychom se měli **zaměřit především na prostředí, kterým děti obklopujeme, a na způsob a míru, s jakou dokážeme naplňovat právo dětí na základní a sociální determinanty jejich zdraví.** Táhne-li se tímto článkem, stejně jako důvodovou zprávou k úvodu zmíněnému návrhu novelizace ZVÚOV především problematika školského systému a vzdělávání, pak bychom se ve světle uvedeného měli **zaměřit především na to, jak dokážeme naplňovat cíle vzdělávání,** jak jsou tyto zakotveny v čl. 29 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte a jak byly rozvedeny ve výše citovaném Obecném komentáři Výboru OSN pro práva dítěte č. 1 z roku 2001, stejně jako principy inkluzivního vzdělávání namísto toho, abychom společné vzdělávání dětí bez bližšího odůvodnění označovali na zdroj nárůstu „problémového chování“ dětí ve školách, které si vyžaduje rozšíření možností pro umístění dětí v diagnostických ústavech. V důsledku značně zkreslené představy o inkluzivním vzdělávání v českém prostředí, která jej zužuje pouze na skutečnost, že „normální“ děti musí zasedat ve společných třídách s „těmi postiženými“, ať již zdravotně či sociálně, je přitom vhodné připomenout, že **příklon k inkluzivnímu vzdělávání by měl znamenat hlubší změnu v paradigmatu v přístupu k dětem a lidem obecně,** jelikož „inkluzivnímu vzdělávání je třeba rozumět jako (...) b) principu, který si cení pohody [well-being] všech studentů, respektuje jejich vrozenou důstojnost a autonomii a uznává individuální požadavky a jejich schopnost být účinným způsobem začleněn do společnosti a přispívat jí; (...)“, jakož i to, že **inkluzivní vzdělávání je právem nikoli pouze dětí s postižením či romských dětí, nýbrž všech dětí jako takových a obecně všech vzdělávajících se lidí.**[36]

Otázka, zda by zákonným zástupcům dítěte měla být otevřena možnost umístit své dítě do diagnostického ústavu na základě svého projevu vůle se ve světle uvedeného může zdát marginální, protože **stěžejní by měly být kroky směřující k ukončení institucionalizace dětí z důvodu**

jejich „**výchovných problémů**“ či „**poruch chování**“ jako výrazu **přímé a systémové diskriminace dětí** (u něhož si ostatně lze klást otázku, zda tato má s ohledem na občanský zákoník i závazky vyplývající z mezinárodních smluv, spadajících do působnosti čl. 10 Ústavy ČR, má vůbec ještě zákonnou a ústavní oporu). Nicméně tomu tak není. Zakotvení podobného oprávnění v konečném důsledku nebude znamenat nic jiného než **prohloubení systémové diskriminace, které děti v českém prostředí v důsledku uplatňování konceptu „výchovných problémů“ či „poruch chování“ čelí**. Děti by totiž nad rámec výše uvedeného **zbavovalo významné záruky**, nutně se vztahující ke každému zbavení osobní svobody člověka, a to záruky **v podobě urychleného předvedení před nezávislý soud či tribunál**, který je nadán pravomocí přezkoumat zákonnost zbavení osobní svobody člověka. Není přitom přehnané, že to byla právě tato záruka, která stála **na samotném počátku vývoje doktríny lidských práv a svobod**, což ostatně dokládá jak *Magna Charta Libertatum* z roku 1215, tak např. i *Habeas Corpus Act* z roku 1679. V současnosti je princip habeas corpus zakotven např. v čl. 9 odst. 4 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech[37] či v čl. 5 odst. 4 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod[38].

Připuštěním oprávnění zákonných zástupců rozhodnout o umístění svého dítěte do diagnostického ústavu by děti v konečném důsledku zůstaly **vydány zcela na milost a nemilost svých zákonných zástupců, bez možnosti skutečného a účinného přístupu k soudu**. Nejedná se přitom o situaci, s níž by celosvětové lidskoprávní společenství nemělo již dostatečnou, nutno dodat negativní, zkušenost. Ostatně tomu není tak dlouho, co se **v podobné situaci nacházela jiná zranitelná skupina, na níž je z důvodu podobnosti povahy její zranitelnosti se zranitelností dětí odkazováno v průběhu celého tohoto článku, tj. lidé s postižením, respektive lidé, kteří si nesli formální zásah do své svéprávnosti**. Tito lidé se ještě na počátku 21. století i v českém prostředí často dostávali do situací, kdy byli hospitalizováni či byli umístěni do pobytových zařízení sociálních služeb, aniž by s takovým opatřením vyslovili svůj souhlas. Jejich hospitalizace či pobyt však byly považovány za dobrovolné, jelikož souhlas s nimi udělal jménem internovaného člověka jeho opatrovník. **Nedošlo tak k aktivaci nezbytného soudního přezkumu**, který by se uplatnil v případě lidí bez zásahu do svéprávnosti (hospitalizace), případně takový soudní přezkum vůbec neexistoval (pobyt v zařízení sociálních služeb až do konce roku 2013). Výbor OSN pro práva osob se zdravotním postižením popsal situaci diskriminace, v níž se lidé v důsledku zásahu do své svéprávnosti ocitají, takto: *„(...) Pokračujícím problémem je odeprání způsobilosti právně jednat lidem s postižením a jejich detence v institucích proti jejich vůli, ať již bez jejich souhlasu nebo se souhlasem zástupce. Tato praxe zakládá svévolné zbavení svobody a porušuje články 12 a 14 Úmluvy. Smluvní státy se musí zdržet takových praktik a nastolit mechanismus pro přezkum případů, v nichž lidé s postižením byli umístěni v pobytových zařízeních bez svého zvláštního souhlasu.“*[39]

Případy lidí, kteří byli zbaveni způsobilosti k právním úkonům, a bez svého souhlasu se ocitali hospitalizováni v nemocnicích anebo umístěni v pobytových zařízeních sociálních služeb se postupem „nultých let“ a prvního desetiletí 21. století začaly ocitat i před **Evropským soudem pro lidská práva**. Stěžejním okamžikem, který měl napříště změnit životy řady lidí s mentálním či psychosociálním postižením, pak bylo vydání rozsudku v případě **Shtukaturov proti Rusku** (rozsudek ze dne 27. 3. 2008, stížnost č. 44009/05). Evropský soud pro lidská práva zde totiž dovodil, že jakkoli stěžovatel byl v daném případě zcela zbaven způsobilosti k právním jednáním (svéprávnosti) a jakkoli jeho opatrovnice souhlasila s jeho hospitalizací, nemohlo se svou povahou jednat o dobrovolnou hospitalizaci, když samotný stěžovatel projevoval se svou hospitalizací nesouhlas.[40] Netrvalo dlouho a zcela stejný závěr byl přijat též v kontextu situace (ne)dobrovolného pobytu člověka zbaveného způsobilosti k právním jednáním v zařízení sociálních služeb (k tomu viz rozsudek Velkého senátu Evropského soudu pro lidská práva v případě **Stanev proti Bulharsku** ze dne 17. 1. 2012, stížnost č. 36760/06).

Sama Česká republika má již zkušenost s rozsudky, směřujícími proti ní samotné, a to jak v kontextu hospitalizace v psychiatrické nemocnici (**Sýkora proti České republice**, rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 22. 11. 2012, stížnost č. 23419/07), tak v kontextu pobytu v pobytovém zařízení sociálních služeb (**Červenka proti České republice**, rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 13. 10. 2016, stížnost č. 62507/12). Vedení řízení v druhém z uvedených případů ostatně **motivovalo zákonodárce k zakotvení detenčního mechanismu dopadajícího právě na případy, kdy k nedobrovolnému pobytu dochází právě v zařízení sociálních služeb**, který byl do českého právního řádu nejprve včleněn pouze obecně v souvislosti s rekodifikací soukromého práva s účinností od 1. 1. 2014, avšak následně byl odpovídajícím způsobem rozveden novelou zákona č. [108/2006](#) Sb., o sociálních službách, a zákona č. [292/2013](#) Sb., o zvláštních řízeních soudních, č. [189/2016](#) Sb. Důvodová zpráva k citované novele v předmětné souvislosti mj. uvádí, že „na navrhovanou právní úpravu se dále vztahuje, čl. 5 odst. 4 Úmluvy o ochraně lidských práva základních svobod, který vyžaduje, aby se každý, kdo byl zbaven svobody, mohl obrátit na soud, který urychleně přezkoumá zákonnost zbavení jeho svobody. Přístup k soudnímu řízení musí mít i osoba, která je omezena nebo zbavena svéprávnosti, je-li fakticky schopna posoudit svou situaci a projevit nesouhlas s omezením svobody (srov. např. Shtukaturov proti Rusku, č. 44009/05, rozsudek ze dne 28. března 2008). Řízení musí být kontradiktorní, dotčená osoba v něm slyšena či, není-li to ze zdravotních důvodů objektivně možné, alespoň shlédnuta soudem, a účinně právně zastoupena [srov. z nedávné doby např. M. S. proti Chorvatsku (č. 2), č. 75450/12, rozsudek ze dne 19. února 2015].“

Je tak nutno si opět klást otázku, čeho jiného by mohlo být výrazem odlišné postavení dětí, než jejich přímé a systémové (strukturální) diskriminace na základě věku.

Závěr

Václav Havel při podpisu Úmluvy o právech dítěte 30. 9. 1990 vyjádřil mimo jiné skepsi ohledně toho, do jaké míry může Úmluva o právech dítěte, případně jakýkoli mezinárodní dokument, ochránit děti před jejich **pseudoochranou ze strany dospělých**. Václav Havel těmito slovy reagoval na chování dospělých v tehdy nedávné době nesvobody, v níž rodiče používali své děti jako důvod legitimizující jejich nehrdinství a jako argument odůvodňující jejich konformity a loajality s nesvobodným režimem, a to navzdory jejich vnitřnímu nesouhlasu. Václav Havel možná v předmětné době ani netušil, jak výstižný termín pro roli, kterou dospělí v životech dětí často sehrávají, použil, jakkoli se kontext, v souvislosti s nímž tak učinil, od předmětu tohoto článku liší.

Uplatňování konceptu „výchovných problémů“ či „poruch chování“ je rovněž s největší pravděpodobností **projevem onoho pseudoochranářského přístupu**, na který poukázal Václav Havel. Do popředí jsou stavěny „potřeby“ dítěte, které však formulují výlučně dospělí, a to z pozice těch, kteří s ohledem na svůj věk a své životní zkušenosti jsou rozhodně rozumnější a chytřejší. Na pozadí celé věci však stojí především **strach dospělých** - v tomto případě již nikoli ze ztráty slušného zaměstnání a možného existenčního ohrožení, nýbrž **strach z diversity, ze ztráty kontroly a v konečném důsledku i ze ztráty mocenského monopolu ve společnosti**. Jakkoli se jistě jedná o strach přirozený, nelze jej současně v 21. století s ohledem na dosaženou úroveň společenského vývoje, a to včetně vývoje na poli antidiskriminačního práva, považovat za udržitelný.

Jako jakýkoli jiný strach i tento strach dospělých je **více iracionální než racionální**. Ve své podstatě totiž nejde o ztrátu dominantního postavení dospělých ve společnosti, to by s ohledem na skutečnost, že tito tvoří většinu ani nebylo možné. Jde toliko o to, **aby dospělí začali klást vyšší nároky sami na sebe, pokud jde o způsoby, jakými si snaží ve vztahu k dětem zajistit respekt, uznání i solidaritu**. Jinými slovy, jde o to, aby dospělí začali sami od sebe vyžadovat to, co požadují po dětech, usilují-li o nápravu jejich „výchovných problémů“, či léčbu „poruch chování“ - aby při řešení jakéhokoli „problému“ začali nejdříve sami u sebe, aby převzali odpovědnost za své

vlastní jednání, aby dokázali být citliví k lidem kolem sebe a neubližovali jim, aby se poctivě vzdělávali a **aby respektovali autoritu, a to především autoritu v podobě právního řádu, včetně jeho ústavněprávní roviny**, odkazující ke konceptu demokratického právního státu, který je založen na úctě k lidským právům a svobodám (čl. 1 odst. 1 Ústavy ČR) a který ctí své mezinárodní závazky (čl. 1 odst. 2 Ústavy ČR). S ohledem na skutečnost, že **děti „vychovává“ především pozorování**, by tímto přístupem s největší pravděpodobností dosáhli daleko větších úspěchů, než pokračováním v zavírání očí před vývojem jak na poli lidských práv a svobod, tak i na poli empirických věd, spoléháním se na své postavení silnějších a vynucováním si své autority násilím, a to včetně využívání uzavřených režimových zařízení.

Mgr. Anna Hofschneiderová

[1] Vyhlášena pod č. [104/1991](#) Sb.

[2] K tomu viz Obecný komentář Výboru OSN pro práva osob se zdravotním postižením č. 6 (2018): Rovnost a nediskriminace, CRPD/C/GC/6, odst. 8. Obecný komentář je k dispozici >>> [zde](#).

[3] Ibid., odst. 9.

[4] Vyhlášena pod č. [10/2010](#) Sb. m. s.

[5] K tomu viz Obecný komentář Výboru OSN pro práva osob se zdravotním postižením č. 6 (2018): Rovnost a nediskriminace, CRPD/C/GC/6, odst. 8.

[6] Ibid., odst. 7.

[7] Tento rozměr principu rovnosti a nediskriminace a ve své vlastní podstatě též podstaty tzv. přístupu založeného na právech jako jediného přípustného přístupu k lidem ve zranitelné situaci velmi krásným způsobem vystihla soudkyně Nejvyššího soudu Spojeného království, lady Hale, a to v kontextu osobní svobody lidí s postižením. Lady Hale konkrétně uvedla, že „pokud by bylo zbavením mé osobní svobody, kdybych byla nucena žít na specifickém místě, byla vystavena konstantnímu dohledu a kontrole a mohla chodit ven pouze pod intenzivním dohledem a nemohla bych odejít bez dovolení, i kdyby se mi taková příležitost naskytla, pak to musí být zbavením osobní svobody i v případě člověka s postižením. Skutečnost, že mé životní uspořádání je komfortní a vskutku činí můj život tak příjemný, jak je to jen možné, by na tom neměla nic měnit. Pozlacená klec je stále klecí.“ – k tomu viz P (by his litigation friend, the Official Solicitor) proti Cheshire West and Chester Council and another, P and Q (by their litigation friend, the Official Solicitor) proti Surrey County Council, rozhodnutí Nejvyššího soudu Spojeného království ze dne 19. 3. 2014, [2014] UKSC 19.

[8] K tomu viz Obecný komentář Výboru OSN pro práva osob se zdravotním postižením č. 6 (2018): Rovnost a nediskriminace, CRPD/C/GC/6, odst. 5.

[9] K tomu viz Tematická zpráva Interamerické komise pro lidská práva „The Right of Boys and Girls to a Family: Alternative Care. Ending Institutionalization in the Americas“, 2013, odst. 215. Tematická zpráva je k dispozici >>> [zde](#).

[10] K této nesrovnalosti českého překladu Úmluvy viz více HOFSCHNEIDEROVÁ, A. O lidské důstojnosti dítěte v kontextu vzdělávání aneb proč lze posilování represivních prvků ve školství za cestu nejen špatným, nýbrž nepřipustným směrem? [online]. epravo.cz, 22. 3. 2018 [citováno 4. 5. 2019]. k dispozici >>> [zde](#).

[11] K tomu viz Obecný komentář Výboru OSN pro práva dítěte č. 1 (2001): Článek 29 (1): Cíle vzdělávání, CRC/GC/2001/1, odst. 8. Obecný komentář je k dispozici >>> [zde](#).

[12] Ibid., odst. 2 a 8.

- [13] K tomu viz Obecný komentář Výboru OSN pro práva dítěte č. 7 (2005): Uplatňování práv dítěte v raném dětství, CRC/C/GC/7/Rev.1, odst. 14. Obecný komentář je k dispozici >>> [zde](#).
- [14] Ibid., odst. 17.
- [15] K tomu viz Obecný komentář Výboru OSN pro práva dítěte č. 13 (2011): Právo dítěte na svobodu od všech forem násilí, CRC/C/GC/13, odst. 59. Obecný komentář je k dispozici >>> [zde](#).
- [16] Ibid., odst. 61.
- [17] K tomu viz Obecný komentář Výboru OSN pro práva dítěte č. 14 (2013): Právo dítěte na zohlednění jeho nejlepšího zájmu jako předního hlediska (čl. 3 odst. 1), CRC/C/GC/14, odst. 4. Obecný komentář je k dispozici >>> [zde](#).
- [18] Ibid., odst. 5.
- [19] K tomu viz Obecný komentář Výboru OSN pro práva dítěte č. 21 (2017): Děti ulice, CRC/C/GC/21, odst. 10. Obecný komentář je k dispozici >>> [zde](#).
- [20] Ibid., odst. 5.
- [21] K tomu viz tematická zpráva zvláštního zpravodaje OSN pro právo na zdraví, Dainiuse Pūrase, k právu na duševní zdraví, 2017, A/HRC/35/21, odst. 6 a 18. Tematická zpráva je k dispozici >>> [zde](#).
- [22] Ibid., odst. 48.
- [23] Ibid., odst. 48.
- [24] Ibid., odst. 67.
- [25] K tomu viz Obecný komentář Výboru OSN pro hospodářská, sociální a kulturní práva č. 14 (2000): Právo na nejvyšší dosažitelnou úroveň zdraví (čl. 12 Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech, E/C.12/2000/4, odst. 4. Obecný komentář je k dispozici >>> [zde](#).
- [26] K tomu viz Obecný komentář Výboru OSN pro práva dítěte č. 15 (2013): Právo dítěte na užívání nejvyšší dosažitelné úrovně zdraví (čl. 24), CRC/C/GC/15, odst. 2. Obecný komentář je k dispozici >>> [zde](#).
- [27] K tomu viz tematická zpráva zvláštního zpravodaje OSN pro právo na zdraví, Dainiuse Pūrase, ke vztahu práva na zdraví a detenci, 2018, A/HRC/38/36, odst. 33. Tematická zpráva je k dispozici >>> [zde](#).
- [28] K tomu viz Obecný komentář Výboru OSN pro hospodářská, sociální a kulturní práva č. 14 (2000): Právo na nejvyšší dosažitelnou úroveň zdraví (čl. 12 Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech, E/C.12/2000/4, odst. 4.
- [29] K tomu viz tematická zpráva zvláštního zpravodaje OSN pro právo na zdraví, Dainiuse Pūrase, k právu na duševní zdraví, 2017, A/HRC/35/21, odst. 8.
- [30] K tomu viz tematická zpráva zvláštního zpravodaje OSN pro právo na zdraví, Dainiuse Pūrase, ke vztahu práva na zdraví a detenci, 2018, A/HRC/38/36, odst. 8.
- [31] Ibid., odst. 6.
- [32] Ibid., odst. 32 a 69.
- [33] Ibid., odst. 7.
- [34] Ibid., odst. 33.
- [35] Ibid., odst. 16.
- [36] K tomu viz Obecný komentář Výboru OSN pro práva osob se zdravotním postižením č. 4 (2016): Právo na inkluzivní vzdělávání, CRPD/C/GC/4, odst. 10. Obecný komentář je k dispozici >>> [zde](#).
- [37] Vyhlášen pod č. [120/1976](#) Sb.
- [38] Vyhlášena pod č. [209/1992](#) Sb.
- [39] K tomu viz Obecný komentář Výboru OSN pro práva osob se zdravotním postižením č. 1 (2014): Článek 12: Uznání rovnosti před zákonem, CRPD/C/GC/1, odst. 40. Obecný komentář je k dispozici >>> [zde](#).
- [40] Shtukaturov proti Rusku, rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 27. 3. 2008, stížnost č. 44009/05, především odst. 108.

Další články:

- [Právo na přístup ke kamerovým záznamům: střet GDPR, informačního zákona a praxe veřejných institucí](#)
- [Postoupení pohledávky na výživné jako novinka právní úpravy účinné od 1. 1. 2026](#)
- [Jak zahájit provoz mezinárodní letecké linky do České republiky \(EU\): právní požadavky pro aerolinky ze třetích zemí](#)
- [Mimořádné vydržení a vývoj judikatury Nejvyššího soudu](#)
- [Preventivně-sankční funkce náhrady nemajetkové újmy za porušení osobnostních práv pohledem Ústavního soudu](#)
- [Odštěpný závod zahraniční společnosti optikou NIS2: Jak správně určit velikost podniku?](#)
- [Zápis ochranné známky bez komplikací. Klíčem k úspěchu je kvalitní předběžná rešerše](#)
- [Zneužití práva na přístup podle GDPR](#)
- [Byznys a paragrafy, díl 31. - létající pořizovatel ve světle nového stavebního zákona](#)
- [Právní povaha sítě elektronických komunikací - režim náhrady škody](#)
- [Náhrada ušlého nájemného při předčasném ukončení nájemní smlouvy na nebytové prostory](#)